

Preußen in der Provinz. Hrsg. von Peter Nitsche. Peter Lang-Verlag, Frankfurt/M.—Bern—New York—Paris 1991, ss. 141 (=Kie-ler Werkstücke. Reihe F: Beiträge zur osteuropäischen Geschichte, Band 1).

Tom zawiera referaty wygłoszone w czasie międzynarodowej konferencji naukowej, która odbyła się w maju 1987 r. w Kilonii, inaugurując wprowadzanie w życie umowy o współpracy pomiędzy Uniwersytelem Christiana Albrechta w Kilonii a Uniwersyteciem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, zawartej w roku 1984. Tematykę konferencji określono ciekawie: chodziło o poddanie porównawczej analizie polityki pruskiej na obszarze dwóch prowincji, które stosunkowo późno znalazły się w obrębie monarchii Hohenzollernów: Wielkiego Księstwa Poznańskiego i Szlezewiku-Holsztyna. Tak zarysowane pole badania mogłoby się stać wdzięcznym obiektem dociekań historyczno-prawnych. W praktyce konferencja tylko częściowo spełniła te oczekiwania, jako że referenci skoncentrowali uwagę tylko na trzech kompleksach zagadnień: po pierwsze — zajęli się stosunkami politycznymi łączącymi centrum z władzami obu prowincji i uwypuklili ustrój administracyjny tych ostatnich, po drugie — zainteresowali się rozwojem lokalnych gospodarczych i społecznych struktur, po trzecie wreszcie — poddali badaniu reprezentacyjną architekturę Poznania okresu wilhelmińskiego i najważniejszych ośrodków Szlezewiku-Holsztyna. Oba referaty z tego ostatniego zakresu — pióra Jana Skuratowicza i Larsa Olofa Larssona — należą wprawdzie do bardzo interesujących, ale przecież zrozumiałe, że historyk prawa sięgnie przede wszystkim po teksty, odnoszące się do problematyki ustroju i przeobrażeń społecznych, jakie na badanym obszarze dokonywały się w ciągu XIX stulecia. Trzeba stwierdzić z satysfakcją, że referaty Lecha Trzeciakowskiego (*Die Nationalitätenpolitik Preußens im preußischen Teilungsgebiet 1772-1918*) oraz Mariana Drozdowskiego (*Der Zusammenstoß des preußischen Verwaltungssystems mit den polnischen Verwaltungstraditionen 1722-1806*), a także tekst Witolda Molika (*Der Einfluß der preußischen Politik auf die Gesellschaftsstruktur des Großherzogtums Posen 1815-1914. Polnische Intelligenz als Vorbild*) są nader kompetentne i odzwierciedlają nie tylko dotychczasowe bogate osiągnięcia historiograficzne, ale i ukazują luki oraz perspektywy badawcze. Nie ma w nich wszakże elementów porównawczych, czego zapewne oczekiwali inicjatorzy konferencji; być może wystąpiły one w dyskusji, ale tej nie otrzymaliśmy do wglądu, bo stanęły temu na przeszkodzie — jak tłumaczy wydawca — techniczne niedostatki w obsłudze obrad.

W tej sytuacji klamrą spinającą tematykę konferencji jest świetny tekst Hansa Hattenhauera (*Justizkarriere durch die Provinzen. Das Beispiel Otto Mittelstädt 1834-1899*). Mówi on o typowej prawniczej karierze w Prusach, której ukończenie w postaci dojścia do wysokiej godności na szczeblu centralnym okazało się niemożliwe bez pokonania kilku co najmniej etapów służby na prowincji.

Otto Mittelstädt, syn prawnika (*Justizkommissar*) z Ostrowa Wielkopolskiego, urodzony w Pile, zaczął od nauki w gimnazjum im. Fryderyka Wilhelma w Poznaniu, po czym studiował prawo na Uniwersytecie w Berlinie. Zdawszy pierwszy państwowy egzamin prawniczy (z wynikiem dostatecznym), uzyskał nominację na praktykanta sądowego przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu, następnie rozpoczął przygotowania do zawodu sędziowskiego w poznańskim Sądzie Powiatowym (*Kreisgericht Posen*). W tym samym czasie uzyskał doktorat na Uniwersytecie we Wrocławiu. Rok później — w 1857 r. — złożył drugi państwowy egzamin prawniczy,

dzięki czemu awansował na referendarza przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu. Niewątpliwie karierę przyspieszała doskonała znajomość języka polskiego. W roku 1860 Mittelstädt pomyślnie przeszedł przez tzw. „wielki” państwowy egzamin prawniczy (tym razem z wynikiem dobrym), co zapewniło mu awans na stanowisko asesora. W dwa lata później otrzymał on przeniesienie do Berlina i nominację na stanowisko oskarżyciela publicznego (*Staatsanwalt*) przy Sądzie Okręgowym w Berlinie (z niebagatelną pensją 40 talarów miesięcznie). Zanim w 1866 r. doszedł do godności zwyczajnego, czyli pełnoprawnego prokuratora dla m. Berlina (*Stadtgericht Berlin*), musiał jeszcze sprawdzić swe kwalifikacje w pokazowych procesach przeciwko Polakom, jakie toczyły się w maju 1863 r. przed kilkoma sądami wielkopolskimi oraz... ożenić się. W roku 1867 został Mittelstädt przeniesiony na stanowisko oskarżyciela publicznego w Sądzie Powiatowym w Altonie, która należała wtedy — jak wiadomo — do Szlezwiku-Holsztyna i podlegała nadprokuraturze w Kilonii (*Oberstaatsanwaltschaft Kiel*). W dwa lata później wybrano go pierwszym prokuratorem miasta Hamburga (z pensją 8000 marek), co pociągało za sobą formalne zwolnienie z pruskiej służby państwowej, ale nie stanowiło przeszkody w utrzymaniu pruskiego obywatelstwa i w uzyskaniu wysokiego pruskiego odznaczenia państwowego (*Königlicher Preußischer Kroneorder III. Klasse*). W Hamburgu doszedł Mittelstädt do godności radcy Sądu Wyższego miasta, a krótko potem — radcy Krajowego Hanzeatyckiego Sądu Wyższego (*Oberlandesgerichtsrat am Hanseatischen Oberlandesgericht*). I dopiero w 1881 r. osiągnął godność najwyższą — sędziego Sądu Rzeszy (*Reichsgericht*) z siedzibą w Lipsku. Pensja w wysokości 12 900 marek w typowy sposób harmonizowała z kolejno otrzymywanymi odznaczeniami. W 1889 r. został on wyróżniony Królewskim Pruskim Orderem Czerwonego Orła III klasy, w 1891 r. — Wstęgą do Orderu Czerwonego Orła, w 1896 r. zaś — w dniu przechodzenia na emeryturę „ze względów zdrowotnych” — Orderem Czerwonego Orła II klasy. Kariera Mittelstädta poświadcza nie tylko rolę prowincji jako koniecznego stadium zawodowego i społecznego awansu. Wyraża ona obrazowo potęgę stanu urzędniczego w Niemczech. Jest też dowodem sporego wyrafincowania władz prusko-niemieckiego państwa w integrowaniu poszczególnych prowincji i ich elit wokół polityki cesarskiej Rzeszy.

Należy wyrazić zadowolenie z faktu, że rezultaty poznańsko-kilońskiego spotkania z 1987 r. zostały udostępnione szerszym kręgom badaczy. Cieszy także to, że w druku znajdują się materiały następnych spotkań: drugiego — poznańskiego — poświęconego roli historii tzw. codziennej (*Alltagsgeschichte*) w stosunkach polsko-niemieckich (1989) oraz trzeciego — kilońskiego — poświęconego międzynarodowym implikacjom Konstytucji 3 maja 1791 r. (1991).

HENRYK OLSZEWSKI (Poznań)

Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu. Praca zbiorowa pod red. Mariana Kallasa, PWN, Warszawa 1990, T. I - II, stron 455 + 493 + ilustr. (nlb).

Osiemnastu badaczy — obok uczonych o głośnych nazwiskach także młodzi autorzy — uczestniczy w tym ambitnym przedsięwzięciu, którego inicjatorem i redaktorem jest Marian Kallas. Okazało się jeszcze raz, jak wdzięcznym, ale i trudnym zadaniem bywa kierowanie pracą ludzi, z których każdy niejako z natury jest indywidualnością, a tym trudniejszym, im bardziej współczesny i „gorący” jest